

Konceptų MARKT ir RINKA raiška vokiečių ir lietuvių kalbose

A i n a B Ū D V Y T Y T Ė - G U D I E N Ė,

R e d a T O L E I K I E N Ė

Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *konceptas, konceptualioji metafora, įsmeninimas, su-
daiktinimas.*

Turgus ir rinka yra susiję dalykai. Ypač glaudžiai prekiavimo renginio ir prekių cirkuliacijos ūkyje prekių ir paslaugų procesų visumos ryšys išreikštas vokiečių kalboje, kurioje šiuos dalykus pavadina vienas žodis – *Markt* (vok. *turgus, rinka*). Turgaus ir rinkos ryšio raiška lietuvių kalboje nėra tokia aiški, nes tuos du reiškinius įvardija skirtingi žodžiai. Sugretinus turgų ir rinką pavadinančių žodžių reikšmių apibūdinimus lietuvių kalboje, galima teigti, kad turgus¹ siejamas su *prekiavimo renginiu, vykstančiu paprastai tam skirtoje vietoje nustatytomis dienomis, o rinka*² – su *prekių mainų, pardavimo sfera (LKŽe)*. Galima apibendrinti, kad prekių ir paslaugų mainų sferą, pirkimo ir pardavimo santykių visumą lietuvių ir vokiečių kalbose apima *konceptai*³ *RINKA ir MARKT*, o žodžiai *rinka* ir *Markt* yra „pagrindiniai konceptų reiškęjai“ (G u d a v i č i u s 2007, 139).

Šie konceptai iš dalies gali būti laikomi abstrakčiomis sritimis. Žodžiais *rinka* ir *Markt* pavadinama ekonominių mainų sistemos, pirkimo ir pardavimo santykių visuma, t. y. sritis, kuri jutimiškai nėra patiriama. Vadinasi, konceptams *RINKA* ir *MARKT* lietuvių ir vokiečių kalbose atstovaujančius žodžius *Markt* ir *rinka*, remiantis Petra Ewald (E w a l d 1992, 275), Liudmila Černeiko (Ч е р н е й к о 1997, 316), galima laikyti abstraktais, nors tai ir nėra „grynieji“ abstraktai (plg. *laimė, išmintis* ar pan.). Kita vertus, šiais žodžiais pavadinami denotatai nėra ir tiesiogiai jusliškai patiriami (plg. *stalas, kėdė*). Vienas iš žodžiams *Markt* ir *rinka* kaip

¹ turgus (sl.) sm. (2) KBII107, K, K. Būg, Š, Rtr, turgùs (4) Kbr; SD¹180, SD368, R, MŽ, M, L 1. R251,404, MŽ335,545, Kos94, K: ‘prekiavimo renginys, vykstantis ppr. tam skirtoje aikštėje nustatytomis dienomis’: Didelis turgus OZ59. Metinis turgus NdŽ. Turgaus aikštė (LKŽe).

² rinka (l. rynek) 1. R251, MŽ335, N, [K], M, Mšk, Lž, Ar, Skr ‘turgavietė, prekyvietė’, 2. ‘prekių mainų, pardavimo sfera’ (LKŽe).

³ Lingvistinėje kultūrologijoje konceptu laikomas „mąstymo vienetas, visa informacija apie ką nors, esanti žmonių, kalbančių kuria nors kalba, sąmonėje“ (P a p a u r è l y t è - K l o v i e n è 2007, 16).

abstraktiems daiktavardžiams būdingų bruožų yra metaforinis junglumas. Taip vaidinamas reiškiny, kai žodžių junginys yra pagrįstas ne akivaizdžiomis, matomomis ar girdimomis referentų savybėmis, bet tuo, kas susiję su asociacijomis, aliuzijomis į kitus ekstralingvistinius tikrovės objektus (Г о л о в а н и в с к а я 1997, 20–27).

Ir vokiečių, ir lietuvių kalbose konceptus RINKA ir MARKT pavadinantys žodžiai kasdien vartojami su kitais žodžiais, sudaro ne tik laisvus, logiškai motyvuotus (pavyzdžiui, *analizuoti rinką, tirti rinką*), bet ir metaforinius žodžių junginius (pavyzdžiui, *rinka miršta, pasotinti rinką, tuščia rinką, perpildyta rinką*)⁴. Toks metaforinis žodžių junglumas, pasak Liudmilos Černeiko (Ч е р н е й к о 1997, 283–289), Eleonoros Lissan (Л а с с а н 2002, 44), atskleidžia informaciją apie subloginę koncepto dalį⁵, t. y. didesnę, „kurią sudaro kasdieniam, arba naviacijam, kalbos pasaulėvaizdžiui priklausančios žinios“ (P a p a u r è l y t è - K l o - v i e n è 2007, 17).

Šio straipsnio tikslas – tiriant metaforinius žodžių junginius su žodžiais *Markt* ir *rinka* apibūdinti konceptualiąsias rinkos metaforas ir atskleisti, kokia ekonominių mainų sistemos, prekių ir paslaugų sferos samprata užfiksuota kalbinių bendruomenių sąmonėje.

Metaforiniai junginiai išrinkti iš vokiečių ir lietuvių kalbų elektroninių tekstynų publicistikos dalių. Publicistiniai tekstai pasirinkti todėl, kad juose galima rasti įprastinių kasdienės kalbos posakių, atspindinčių elementarias patirties sritis. Tyrimo medžiagą sudaro iš *Vokiečių kalbos instituto tekstyno*⁶ (IDS) išrinkti žodžio *Markt* junginiai ir Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre (KLC) sudarytame *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* užfiksuoti žodžio *rinka* junginiai. Tekstynų kaip empirinių duomenų šaltinių panaudojimas lingvistinius teiginius leidžia pagrįsti dideliu skaičiumi kalbos pavyzdžių. Metaforinis abstraktų junglumas buvo tiriamas dviem etapais. Iš pradžių metaforiniai žodžių junginiai buvo renkami iš viso lietuviško tekstyno konkordanso ir keletu didžiausių Vokietijos savaitraščių (*Braunschweiger Zeitung, Hamburger Morgenpost, Mannheimer Morgen*). Išrinkus metaforinius žodžių junginius, buvo tiriamas šių junginių pavartojimas kontekstuose, kaip paieškos užklausa pateikta nebe leksema, bet konkretus žodžių junginys.

Atliktas tyrimas grindžiamas kognityvine metaforų teorija (L a k o f f, J o h n - s o n 1980), kurios esmę sudaro teiginys, kad metafora yra ne kalbos reiškiny, o mąstymo būdas, todėl ji ir vadinama konceptualiąja. Kalbinė metafora, t. y. metaforiniai pasakymai, yra konceptualiosios metaforos kalbinė raiška. Šiame straipsnyje santykis tarp konceptualiosios ir kalbinės metaforų suprantamas kaip santykis tarp dviejų kategorizavimo pakopų: konceptualioji metafora nusakoma apibendrinant kalboje aptinkamus metaforinius pasakymus. Pavyzdžiui, žodžių junginiai *rinka*

⁴ Logiškai motyvuoti žodžių junginiai nebuvo šio tyrimo objektas.

⁵ Koncepto struktūrą sudaro dvi dalys: loginė ir subloginė. Į loginę koncepto struktūros dalį įeina tai, ką galima laikyti moksliniu pasaulio vaizdu.

⁶ IDS – vok. Das Institut für Deutsche Sprache.

perpildyta, der Markt ist voll rodo, kad apie rinką kalbama kaip apie talpyklą, indą. Pagal leksemas *perpildyti, voll, užpildyti* apibendrinamas ištakų konceptas TALPYKLA. Remiantis kognityvinės metaforų teorijos atstovų teiginiais galima teigti, kad prototipiški talpyklų požymiai aktualizuojami ir priskiriami konceptams MARKT ir RINKA. Vadinasi, pateiktame pavyzdyje konceptualioji metafora yra sąveika tarp dviejų konceptų – TALPYKLA ir RINKA bei MARKT.

Konceptualioji metafora šiame darbe laikoma gretinimo pagrindu. Be to, būtina apibrėžti aktualizuotus ir abstraktams priskirtus ištakų konceptų požymius, kurie, pasak Dimitrijaus Dobrovolskio, atskleidžia savitą kalbinių bendrijų pasaulio suvokimą ir leidžia nustatyti konkrečius kalbose užfiksuotus vaizdinius (D o b r o - v o l s k i j 1997, 108).

Ištyrus lietuvių ir vokiečių kalbų žodžių junginius su daiktavardžiais *rinka* ir *Markt* paaiškėjo, kad labai dažnai šiuos konceptus linkstama sudaiktinti, įsmeinti, t. y. juos suvokti ir apie juos kalbėti kaip apie daiktus, turinčius daugelį fiziniams objektams (ir subjektams) būdingų savybių.

Rinka suvokiama kaip tam tikro dydžio daiktas, kurį galima turėti arba jo netekti, jį galima padalyti į mažesnes dalis, suskaidyti. Tokia suvokimo schema kognityvinėje Georgo Lakoffo ir Marko Johnsono (Ibid., 25) metaforų teorijoje vadinama ontologinėmis metaforomis, kurios yra universalus abstrakčių patyrimo sričių konceptualizavimo būdas, padedantis žmogui suvokti tai, kas yra nekonkretu, tiesiogiai nepatiriama (reiškiniai, įvykiai, būsenos ir kt.), remiantis iš fizinės patirties žinomais daiktų ir medžiagų požymiais. Skirtingai nuo kitų sričių, pavyzdžiui, žmogaus vidinio pasaulio, nenustatyta, kad su konceptais RINKA / MARKT būtų siejami medžiagų požymiai. Be to, kitaip nei tikriesiems abstraktams (vidinėms žmogaus būsenoms, jausmams), konceptams RINKA / MARKT nepriskiriami prototipiškais laikytini daiktų požymiai, pavyzdžiui, 'funkcija', 'juslinis pažinimas'.

Tai, kad mūsų protas (ir kalba) linkę sudaiktinti sunkiau suvokiamas ir jusliškai nepatiriamas arba tik iš dalies patiriamas abstrakčias sritis, yra beveik savaime suprantama. Apie emocijų ar kitų vidinių būsenų sudaiktinimą nemažai rašyta (B a l l - d a u f 1997, G o s c h l e r 2008, K ö v e c s e s 1999). Pastaruoju metu dažnai atkreipiamas dėmesys į metaforas dalykiniame diskurse, kuriam galima būtų priskirti ir ekonomikos sferą. Tokios abstrakčios sritys kaip jausmai, emocijos, siela, protas, sąmonė ir kt. mintyse ir kalboje sudaiktinamos todėl, kad kitaip sunku jas suvokti. Socialiniai, ekonominiai reiškiniai ar procesai, kurie, palyginti su vidinėmis dvasinėmis būsenomis, yra konkretesni, nes tam tikri jų aspektai stebimi arba kitaip jusliškai patiriami, sudaiktinami dar ir dėl kitų priežasčių. Tam, kad suvoktume ir orientuotumėmės sudėtingame ir kompleksiškame mus supančiame pasaulyje, mes priversti, kaip teigia Udo Nimsdorf, šį pasaulį supaprastinti, sumažinti ir dalis suvokti kaip visumos modelius (N i m s d o r f 2010).

Lakoffo ir Johnsono teorijoje sudaiktinimui (ontologinėms metaforoms) priskiriamas ir abstrakčių sričių siejimas su talpyklomis (konteinerio metafora). Tai leidžia abstrakčias sritis suvokti kaip aiškias ribas ir vidų turinčias talpyklas, kurias galima uždaryti ir atidaryti, į kurias galima ateiti ir iš jų išeiti (L a k o f f,

J o h n s o n 1980, 26). Vokiškų ir lietuviškų žodžių junginių su leksemomis *rinka* ir *Markt* tyrimas patvirtino, kad daiktų, objektų ir talpyklų požymiai, priskiriami konceptams RINKA / MARKET, yra susiję. Pavyzdžiui, požymiai ‘kiekis, dydis’ bei ‘riba’ būdingi ir daiktams, ir teritorijoms. Žodžių junginiais *didelė rinka, išplėsti rinką, ein großer Markt, ein enger Markt, ribota rinka* pavadinamas pirkimo ir pardavimo santykių balansas, didelė arba maža įtaka parduodant prekes ir paslaugas. Palyginti su lietuvių kalba, vokiečių kalboje daug dažniau išreikštas rinkos (vok. *Markt*), kuri yra su kitomis teritorijomis besiribojanti erdvė, vaizdinys: *angrenzende Märkte, die benachbarten Märkte, die anliegenden Märkte, Ausweitung der Märkte, den Markt (die Märkte) abschotten*. Šie žodžių junginiai rodo, kad apie rinką kalbama, ji suvokiama labiau kaip teritorija, erdvė, nors tie patys požymiai būdingi ir daiktams. Kalbose užfiksuotiems rinkos vaizdiniais įtakos turėjo turgaus, kuris suvokiamas kaip prekiavimo vieta, vaizdinys. Tai ypač būdinga vokiečių kalbos pasaulėvaizdžiui.

Skirtingai nuo lietuvių kalbos, vokiečių kalboje rinkai priskiriamas požymis ‘paviršius’, kurį atskleidžia vokiečių kalbos tekstyne labai dažni žodžių junginiai: *Angebot auf dem Markt, Produkt (-e) auf dem Markt, Preis (-e) auf dem Markt, Modell (-e) auf dem Markt, auf dem Markt erscheinen*. Taip dažniausiai nusakoma prekių, paslaugų rinkoje gausa. Žodžių junginiai *auf dem Markt starten, auf dem Markt landen* gali būti siejami su rinkos, suvokiamos kaip atvira erdvė, stadionas, nusileidimo takas, vaizdiniais. Prekių, paslaugų atsiradimas rinkoje dažniausiai pavadinamas žodžių junginiais *auf den Markt kommen, auf den Markt bringen, auf dem Markt plazieren, den Markt betreten*. Noras į rinką tiekti kuo daugiau prekių, paslaugų atsispindi labai dažnuose vokiškų žodžių junginiuose, rodančiuose prekių, paslaugų siūlytojų energiją: *auf den Markt werfen, auf den Markt schleudern*. Tai rodo su konceptui MARKET atstovaujančiu daiktavardžiu *Markt* vartojamų žodžių *werfen* ir *schleudern* reikšmės. Skirtingai nuo veiksmazodžio *werfen* atitikmens lietuvių kalboje *mesti*, vokiško žodžio reikšmėje yra sema ‘stipriai rankos judesiu’ (plg. *werfen* – ‘mit einer kräftigen, schwungvollen Bewegung des Arms durch die Luft fliegen lassen’; *schleudern* – ‘aus einer drehenden Bewegung heraus mit kräftigen Schwung werfen’) (DUDEN 1989). Šis skirtumas gali būti susijęs su vietos raiškos lietuvių ir vokiečių kalbose nesutapimu: kai vieta yra dvimatė erdvė (plokštuma), reiškiamą prielinksniais *auf/von*, o kai trimatė – (talpykla) – *in/aus*. Lietuvių kalboje prielinksniais *i/iš* arba vietininko linksniu galima išreikšti bet kokią vietą – ir plokštumą, ir talpyklą.

Ypač didelė prekių, paslaugų pasiūla, perteklius rinkoje reiškiami žodžių junginiais, kuriais galima apibūdinti su vandens stichija siejamas metaforas: *auf den Markt fluten, den Markt überfluten* ir *den Markt überschwemmen*. Prekėmis, paslaugomis užtvindomą rinką arba į ją plūstančių ar bangomis besiritančių prekių, paslaugų vaizdinį iliustruoja tokie pavyzdžiai: *eine Verkaufswelle rollte über die Märkte, die Hälfte der Fahrzeuge fluten auf den westeuropäischen Markt, chinesische Importwaren zu Niedrigpreisen überschwemmen die eigenen Märkte*.

Prekės ir paslaugos rinkoje ne tik atsiranda, bet ir dingsta. Tai vokiečių kalboje

reiškiama žodžių junginiais, leidžiančiais rekonstruoti rinkos (vok. *Markt*) kaip objekto, teritorijos paviršių, plokštumą: *vom Markt verschwinden, weg vom Markt sein*. Iš rinkos dingsta ne tik prekės, bet ir rinkos dalyviai (*die Firmen verschwinden vom Markt*). Dažnai rinkos dalyvius arba prekes reikia jėga pašalinti (*die Rosshaarmatratzen vom Markt verdrängen*).

Prekių, paslaugų paklausa reiškiama vokiečių kalbai būdingais žodžių junginiais, kuriais aktualizuojami konkretūs rinkos, turkaus (vok. *Markt*), suvokiamų kaip pieva (*den Markt abgrasen*) arba erdvinė plokštuma, teritorija (kiemas, aikštė), priežiūros ir tvarkymo (*den Markt leerfegen*) vaizdiniai.

Kitas ir daiktams, ir talpykloms būdingas požymis, priskiriamas rinkai abiejose gretinamose kalbose, – ‘dalumas, suskaidymas’. Rinka konceptualizuojama kaip dalomas, skaidomas daiktas arba teritorija: *rinka suskaidyta, rinkos dalis, der Markt ist zersplittert, den Markt teilen, der geteilte Markt*. Žodžių junginiais išreikšta prekių tiekėjų ir paslaugų teikėjų įtaka šiai sferai kartais apibūdinama konkrečiu dalijamo objekto vaizdiniu, pvz.: *atsiriekti dalį nuo vaistų rinkos pyrago*.

Ir lietuvių, ir vokiečių kalbose gausu posakių, kuriais remiantis galima teigti, kad rinka suvokiama kaip atvira arba uždara erdvė (patalpa, indas, aikštė). Abiejose gretinamose kalbose rinka dažnai konceptualizuojama pasitelkus susijusių ištakų konceptus TALPYKLA ir KELIAS. Skirtingai nei Lakoffo ir Johnsono metaforų teorijoje, Baldauf konceptualiųjų talpyklos metaforų nepriskiria ontologinėms metaforoms. Remdamasi Johnsono mentalinių vaizdinių schemų teorija (Johnson 1987) žmogaus polinkį įvairius reiškinius ir procesus įsivaizduoti ir įvardyti pasitelkiant TALPYKLOS, KELIO konceptus ji laiko atskira konceptualiųjų metaforų grupe – vaizdinėmis-scheminėmis metaforomis. Rinkos kaip talpyklos vaizdinys, pasak Baldauf, yra universalus (apima 31 proc. visų ištirtų konceptualiųjų metaforų tipų). Šis suvokimo būdas kartu su PASAULIO, EMOCIJŲ, GYVENIMO, LAIKO, ŽMOGAUS konceptais sietinas su idealizuotu metaforišku kognityviniu TALPYKLOS modeliu. Rašydama apie šią konceptualiųjų metaforų sistemą Baldauf pastebi, kad vokiečių kalboje išreikštam *rinkos* (vok. *Markt*) konceptualizavimui būdingas pokytis. Rinkos kaip aikštės, paviršiaus vaizdinį, paremtą rinkos (vok. *Markt*) – turkaus aikštės patirtimi (požymis ‘ant / nuo’ (vok. *auf / vom*), dabartinėje vokiečių kalboje keičia rinkos (vok. *Markt*) – talpyklos vaizdinys (požymis ‘į / iš’), besiremiantis tuo, kad rinka (vok. *Markt*) suvokiama kaip parduotuvė, prekybos centras (Baldauf 1997, 137).

Remiantis tyrimo rezultatais galima teigti, kad rinka yra erdvė, į kurią einama, veržiamasi, nešami įvairūs produktai ir paslaugos: *ateiti į rinką (-as), kelias (-iai) į rinką, (pa)teikti į rinką, atnešti į rinką, įėjimas į rinką, žingsniai į rinką, rinkoje užimti svarbią vietą, rinkoje pasirodė, rinkoje įsitvirtinti, in den Markt hinein, aus dem Markt, aus dem Markt gehen, Einblick in die Märkte, etwas in die Märkte pumpen, patekti į rinką*. Daug iš tekstyno išrinktų pavyzdžių rodo, kad kalbose išreikštos pastangos patekti į rinką: *įsiveržti į rinką, brautis į rinką, in den Markt eindringen, in den Markt einbrechen*. Lietuvių kalbos pasaulėvaizdžiui būdingas rinkos kaip namų vaizdinys. Aktualizuoti požymiai, orientuojantys į atskiras pasta-

to dalis, veiksmai, susiję su grįžimu į namus: *rinkos durys, rinkos vartai, belstis į rinką, (ne)įsileisti į rinką (-as), grįžta į rinką, įėjimas į rinką.*

Vienas iš dažniausiai rinkai ir lietuvių, ir vokiečių kalbose priskiriamų talpyklos požymių – ‘uždara / atvira’: *uždara rinką, atvira rinką, atverti rinką, uždaryti rinką, (ne)atveria rinkos (-u), offener Markt, unerschlossener Markt, den Markt erschließen, den Markt öffnen.* Talpyklų požymis ‘pilna / tuščia’ būdingesnis vokiečių kalbai: *der Markt ist voll, ein voller Markt, ein leerer Markt, den Markt leeren, den Markt füllen.* Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne rasti tik keli leksemos *rinka* žodžių junginiai su leksemomis *tuščia, perpildyta, pripildyta, tilpti.*

Kitas rinkos konceptualizavimo abiejose gretinamose kalbose būdas yra įsameninimas. Abstrakčių sričių įsameninimu (arba personifikacija) vadinamas toks reiškinytis, kai apie tiesiogiai nepatiriamus dalykus kalbama kaip apie žmogų. Abstraktų įsameninimo ypatybės gvildena visi kognityvinės metaforų teorijos atstovai. Lakoffas ir Johnsonas personifikaciją priskiria ontologinių metaforų tipui (Ibid., 33). Abstrakčios sritys suvokiamos kaip turinčios asmeniui arba apskritai gyvai būtybei būdingų savybių. Baldauf (1997, 82–84), modifikavusi šią metaforų klasifikaciją, abstrakčių sričių siejimą su asmeniu, gyva būtybe priskiria konsteliacinėms metaforoms, kurios apima platesnes žinojimo sritis. Visa tai, kaip įsivaizduojamas žmogus, ką kasdienės kalbos vartotojas paprastai žino apie žmogaus kūną, psichiką, socialinius dalykus, sudaro tam tikrą sudėtingą struktūrą – konsteliaciją, kuri apima žmogaus charakterio savybes, politinę orientaciją, išvaizdą, pagrindinius gebėjimus ir poreikius, raidą ir racionalumą, kitus fizinius ir socialinius asmens požymius. Siūloma skirti du įsameninimo tipus: pirmasis – kai negyvi objektai metaforizuojami kaip gyvos būtybės, antrasis – kai abstraktams priskiriami tik žmogui būdingi bruožai (Ibid., 192–193). Būtent todėl įsameninant dažniausiai išskiriamos dvi ištakų sritys – konceptai ASMUO ir GYVA BŪTYBĖ. Toks atskyrimas tam tikra prasme yra dirbtinis, nes išskirti ištakų sritį GYVA BŪTYBĖ tikslinga tik tiek, kiek randama pavyzdžių, kuriuose abstraktiems objektams priskiriamos augalų, gyvūnų pasaulio savybės, nes, pavyzdžiui, augti, netekti gyvybės gali ir žmogus, ir augalas, ir gyvūnas. Galima apibendrinti, kad rinkos įsameninimas – tai tokia metafora, kai konceptams RINKA / MARKT priskiriami ištakų koncepto ASMUO požymiai: be gyvybinių funkcijų ir gyvam organizmui būdingo savarankiškumo tikėtini racionalumas, sąmoningas elgesys. Abstraktai patiria visas būsenas: gimimą, mirtį, nuotaikas, geba racionaliai mąstyti. Svarbiausiu požymiu reikia laikyti gyvumą, t. y. tam tikras laiko ribas, kada toks subjektas gali būti aktyvus visomis prasmėmis (P a p a u r è l y t è - K l o v i e n è 2004, 113).

Pritariant Papaurėlytės-Klovienės teiginiui, kad visas subjekto charakteristikas, kuriomis remiantis jį galima vadinti asmeniu, inventorizuoti sunku (Ibid.), šiame straipsnyje pasirinktos aptarti dvi ryškiausios konceptualiosios metaforos GYVYBINIAI POŽYMIAI–RINKA / MARKT, INTELEKTINIAI POŽYMIAI–RINKA / MARKT.

Konceptualioji metafora GYVYBINIAI POŽYMIAI–RINKA / MARKT ekspliciuojama remiantis labai dideliu metaforinių pasakymų vartosenos kiekiu – vos ne visais požymiais, būdingais asmeniui. RINKAI ir MARKT priskiriami požymiai

gyventi, atgyti, augti, kvėpuoti, ilsėtis, pavargti, atsirasti, mirti. Rinka (vok. Markt) yra gyva: lietuvių kalbinėje bendruomenėje rinka gyvena sudėtingas dienas, o vokiečių tekstyne daug pavyzdžių, rodančių, kaip svarbu, kad rinka gyventų (*der Markt muss leben, wenn der freie Markt unbedingt leben soll*); auga (*automobilių, kortelių, kapitalo, kreditų, vidaus, prekybos, interneto, akcijų, kompiuterių rinka auga; die Märkte wachsen sehr langsam der Markt sei kontinuierlich gewachsen*); kvėpuoja (*rinka įgavo antrą kvėpavimą, der Markt soll atmen*), miršta (*apmirusių akcijų rinka, ginklų rinka merdi, die Idee des Marktes nicht sterben lassen*). Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne aptinkama pavyzdžių, rodančių, kad rinka atgyja (*rinka atgyja, atgyja tarpbankinė paskolų rinka*), o Vokiečių kalbos instituto tekstyne dominuoja pavyzdžiai, atskleidžiantys, kad rinką (vok. Markt) siekiama atgaivinti arba tikimasi, kad ji bus atgaivinta (*wenn es gelingt, diesen Markt zu beleben, Aktionen und Ideen werden den Markt neu beleben*). Lietuvių kalboje aptinkamas požymis 'branda': *rinka gerokai subrendo*.

Abiejose kalbose galima rasti vieną kitą pavyzdį, rodantį, kad rinkai būdingi ir kiti asmens požymiai 'miegas', 'poilsis': rinka miega (*rinka užmigus, der Markt schläft wieder ein*) arba negali pabusti (*statybos rinka nepabunda iš letargo miego*), o vokiečių kalboje ji *pabunda iš gilaus miego (der Markt erwachte mitten aus dem Tiefschlaf)*. Kaip ir asmuo, rinka gali pavargti (*JAV rinka pavargo, ein müder Markt*), o štai besiilsinti rinka fiksuota tik vokiečių kalbos metaforiniuose pasakymuose (*konnten sich die Märkte wieder erholen*). Vokiečių kalbos instituto tekstyne ypač dažni vartosenos atvejai, kai rinkai priskiriamas požymis 'sotumas': *der Markt ist also gesättigt*. Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne tokių pavyzdžių mažiau: „Jiesia“ ne tik neteko besotės Rytų rinkos, rinka seniai pastatė į savo dietą, rinka persotinta.

Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne esama pavyzdžių, apibūdinančių rinką kaip sergantį asmenį, pavyzdžiui, nereikėtų laukti stebuklingo vidaus rinkos „išgijimo“, ekonominės darbo rinkos „liga“, nuo kurios bandome išgyti, rinka – psichinis ligonis, nežinosi kur pasuks; sunegalavusių rinką. Vokiečių kalboje aktualizuojama, kad rinką būtina gydyti (*lose Kontakte zu knüpfen und den Markt zu sondieren*), ji pati gydosi (*dass sich der Markt von selbst heilt*).

Kita konceptualioji metafora INTELEKTINIAI POŽYMIAI–RINKA / MARKT atskleidžia, kad rinkai gali būti suteikiama nemažai žmogui būdingų intelektinių požymių. Kaip ir asmuo, rinka gali būti kvaila (*įsitikinę, kad rinka kvaila; der Markt allein ist dumm und blind*), tačiau tik vokiečių kalbos tekstyne užfiksuota metafora, rodanti, kad konceptui MARKT gali būti priskiriamas požymis 'protin-ga' (*die Märkte sind immer klüger als die Regierungen*). Tik vokiečių kalbos tekstyne aptinkama nemažai pavyzdžių, kuriuose rinkai priskiriamas požymis 'lėta': *der sich langsam belebende Markt*, o požymis 'greita' rinka / Markt aktualizuojamas abiejose kalbose kartu su požymiu 'auganti' (*schnell wachsender Markt, bepro-tišškai greita rinka, greitai auganti rinka*). Rinka gali būti aktyvi arba pasyvi (*ein aktiverer Markt, kreditavimo rinka yra kur kas menkiausiai aktyvi, rinka labai pasyvi*), nepatikli (*So misstrauisch ist der Markt, Dėl trijų priešasčių finansų rinkos ir toliau labai nepatiklios*), atvira (*darbo rinka atvira, offener Markt*) ir uždara (*uždara*

Lietuvos rinka, auf dem geschlossenen Markt), stabili arba nestabili (*stabili / nestabili rinka, stabiler / unstabiler Markt*).

Tik *Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne* rasta pavyzdžių su požymiu ‘patikima’ (*kol nesurasta ilgalaikė ir patikima rinka*), ‘pajėgi’ (*rinka labai pajėgi*), ‘imli’ (*rinka labai imli*). *Vokiečių kalbos instituto tekstyno* medžiaga rodo, kad aktualizuojami požymiai ‘išradinga’ (*der so erfinderische Markt*) ar ‘atsargi’ (*der Markt reagierete vorsichtig*).

Apibendrinant atlikto tyrimo rezultatus galima teigti, kad prekių ir paslaugų cirkuliacijos ir mainų bei šios sferos dalyvių santykių, t. y. konceptų RINKA ir MARKT, raiška vokiečių ir lietuvių kalbose turi daug bendrų bruožų. Šios procesus, reiškinius ir santykius apimančios srities sudaiktinimas ir įsameninimas laikytinas universaliu abstrakčių sričių konceptualizavimo būdu. Konceptams RINKA ir MARKT dažniausiai priskiriami požymiai, būdingi fiziniams objektams ir erdvėms (‘kiekis, dydis’, ‘riba’, ‘dalumas, suskaidymas’, ‘į / iš’), talpykloms (‘uždara, atvira’, ‘pilna, tuščia’) arba žmogui (‘gyvybinės funkcijos’, ‘liga’, ‘intelektinės savybės’). Skirtingai nei daugelio tikrųjų abstraktų atveju rinka nesiejama su medžiagomis, jai nepriskiriamas daiktų požymis ‘funkcija’, ‘juslinis pažinimas’. Abiems konceptams retai priskiriami kitoms gyvoms būtybėms būdingi požymiai. Skirtumus tarp kalbų parodė vaizdiniai, atskleidę savitą rinkos sampratą. Vokiečių kalbinėje sąmonėje rinka (vok. *Markt*) įsivaizduojama kaip valoma, švarinama arba užtvindoma teritorija (aikštė, kiemas), ganykla, kurios žolė nuėsta galvijų, arba sotas, besiilsintis, todėl lėtas ir protingas žmogus, kurį kartais gali tekti gaivinti ir būtina gydyti. Lietuvių kalbinėje sąmonėje rinka siejama su namais, į kurių duris beldžiamasi, arba sergančiu, sunkias dienas išgyvenančiu, tačiau atsigavimo požymius rodančiu asmeniu.

Literatūra

- B a l d a u f 1997 – Christa Baldauf, *Metapher und Kognition: Grundlagen einer neuen Theorie der Alltagsmetapher*, Frankfurt/M: Peter Lang.
- Č e r n e i k o 1997 – Людмила Олеговна Чернейко, *Лингво-философский анализ абстрактного имени*, Москва: Издательство Филологического факультета МГУ.
- D o b r o v o l s k i j 1997 – Dimitrij Dobrovolskij, *Idiome im mentalen Lexikon: Ziele und Methoden der kognitivbasierten Phraseologieforschung*, Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag.
- DUDEN – *Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim: Dudenverlag.
- E w a l d 1992 – Petra Ewald, „Konkrete versus Abstrakta. Zur semantischen Subklassifizierung deutscher Substantive“, *Sprachwissenschaft*, 17 (3/4), 259–281.
- G o l o v a n i v s k a j a 1997 – Мария Константиновна Голованивская, *Французский менталитет с точки зрения носителя русского языка*, Москва: Диалог МГУ.
- G o s c h l e r 2008 – Juliana Goschler, *Metaphern für das Gehirn. Eine kognitiv-linguistische Untersuchung*, Berlin: Frank & Time.
- G u d a v i č i u s 2007 – Aloyzas Gudavičius, *Gretinamoji semantika*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- J o h n s o n 1987 – Mark Johnson, *The Body in the Mind. The Bodily Basis of the Meaning, Imagination and Reason*, Chicago, London: The University of Chicago Press.

- K ö v e c s e s 1990 – Zoltán Kövecses, *Emotion Concepts*, New York: Springer.
- L a k o f f / J o h n s o n 1980 – George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors we live by*, Chicago, London: The University of Chicago Press.
- L a s s a n 2002 – Элэонора Лассан, «Надежда»: семантический и концептуальный анализ, *Respectus philologicus*, (7) 2, 28–47.
- LKŽe – Lietuvos kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): *elektroninis variantas* [prieiga internete: <http://www.lkz.lt/dzl.php?12>].
- N i m s d o r f 2010 – Udo Nimsdorf, „Die Macht des Spektakels. Zur Bedeutung von Symbolen und Metaphern in der Unternehmenskommunikation“, *Aktuelles aus der Wirtschaftskommunikation E&Z Position*. 5-II/2010 [prieiga internete: <<http://www.engel-zimmermann.de/971/forschungsprojekt-symbolik-in-der-unternehmenskommunikation>>, žiūrėta 2010-07-20].
- P a p a u r è l y t è - K l o v i e n è 2004 – Silvija Papaurėlytė-Klovienė, *LIŪDESIO konceptas lietuvių ir rusų kalbose*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.
- P a p a u r è l y t è - K l o v i e n è 2007 – Silvija Papaurėlytė-Klovienė, *Lingvistinės kultūrologijos bruožai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Šaltiniai

- IDS – Vokiečių kalbos instituto tekstynas (*Textkorpus Institut für Deutsche Sprache* [prieiga internete: <http://www.ids-mannheim.de>].
- KLC – Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas [prieiga internete: <http://donelaitis.vdu.lt>].

Aina Būdvytytė-Gudienė, Reda Toleikienė

Konceptų MARKT ir RINKA raiška vokiečių ir lietuvių kalbose

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *konceptas, konceptualioji metafora, įsmeninimas, sudaiktinimas.*

Straipsnyje, remiantis kognityvine metaforų teorija, aptariama ekonominių mainų sistemos, prekių ir paslaugų sferos samprata, užfiksuota lietuvių ir vokiečių kalbinių bendrųjų sąmonėje. Ištirti metaforiniai žodžių junginiai su konceptus RINKA ir MARKT atstovaujančiomis leksemomis *rinka* ir *Markt* (turgus, rinka). Metaforiniai žodžių junginiai išrinkti iš vokiečių ir lietuvių kalbų elektroninių tekstynų publicistikos dalių. Apibūdinus konceptualiąsias metaforas paaiškėjo, kad prekių ir paslaugų cirkuliacijos, mainų bei šios sferos dalyvių santykių, t. y. konceptų RINKA ir MARKT, raiška vokiečių, lietuvių kalbose turi daug bendrų bruožų. Šios procesus, reiškinius ir santykius apimančios srities sudaiktinimas ir įsmeninimas laikytinas universaliu abstrakčių sričių konceptualizavimo būdu. Konceptams RINKA ir MARKT dažniausiai priskiriami požymiai, būdingi fiziniams objektams ir erdvėms ('kiekis, dydis', 'riba', 'dalumas, suskaidymas', 'į / iš'), talpykloms ('uždara, atvira', 'pilna, tuščia') arba žmogui ('gyvybinės funkcijos', 'liga', 'intelektinės savybės'). Skirtingai nuo daugelio tikrųjų abstraktų rinka nesiejama su medžiagomis, jai nepriskiriamas daiktų požymis 'funkcija', 'juslinis pažinimas'. Abiem konceptams retai priskiriami kitoms gyvoms būtybėms būdingi požymiai. Skirtumus tarp kalbų parodė vaizdiniai, atskleidę savitą rinkos sampratą. Vokiečių kalbinėje sąmonėje rinka (vok. *Markt*) išivaizduojama kaip valoma, švarinama arba užtvindoma teritorija (aikštė, kiemas), ganykla, kurios

žolė nuėsta galvijų, arba sotas, besiilsintis, todėl lėtas ir protingas žmogus, kurį kartais gali tekti gaivinti ir būtina gydyti. Lietuvių kalbinėje sąmonėje rinka siejama su namais, į kurių duris beldžiamasi, arba sergančiu, sunkias dienas išgyvenančiu, tačiau atsigavimo požymius rodančiu asmeniui.

Aina Būdvytytė-Gudienė, Reda Toleikienė

The Expression of the Concepts MARKT and RINKA in German and Lithuanian

S u m m a r y

Keywords: *concept, conceptual metaphor, personification, reification*

The systems of economic exchange, the notion of goods and service spheres fixed in the consciousness of Lithuanian and German linguistic societies are discussed in the article basing upon the theory of cognitive metaphor. Metaphoric word-groups with lexemes *rinka* (*market*) and *Markt* (*market*) representing RINKA (*market*) and MARKT (*market*) were analyzed. Metaphoric word-groups were chosen from publicistic part of German and Lithuanian electronic corpus. After defining the conceptual metaphors it became clear that the expression of goods and services circulation and exchange and the relations of the participants of this sphere, i.e. of the concepts RINKA and MARKT, in German and Lithuanian language have a lot of common features. Materialization and personification of the field covering these processes, phenomena and relations is considered to be the universal way of conceptualization of abstract spheres. The features that are frequently attributed to RINKA and MARKT are commonly typical to physical objects and spaces ('quantity, size', 'limit', 'divisibility, distinctiveness', 'to/from'), repositories ('closed opened', 'full, empty') or human beings ('vital functions', 'disease', 'intellectual features'). Unlike many other real abstracts, the market is not related to materials; it is not attributed to the features 'function' and 'sensual cognition'. Both concepts are seldom attributed to the features typical of other living beings. The differences between languages were revealed by images fixed in the compared languages, which also revealed the original notion of the market. In German linguistic consciousness, the market (*Markt*) is imagined as cleaned, purified or overrun territory (a square, a yard), a pasture land, the grass of which is eaten by the cattle or as a satisfied, relaxed and therefore slow and clever person who sometimes should be brought round and should necessarily be cured. In Lithuanian linguistic consciousness, the market is related to home, the door on which you should knock, or to an ill person experiencing hard days but showing some vital signs.

A i n a B Ū D V Y T Y T Ė - G U D I E N Ė
R e d a T O L E I K I E N Ė
*Užsienio kalbų studijų katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[toleikiene@hu.su.lt]*